

Borgarting lagmannsrett - Dom - LB-2017-80730

Instans	Borgarting lagmannsrett – Dom
Dato	2018-12-06
Publisert	LB-2017-80730
Stikkord	Erstatningsrett. Tap av tamrein til fredet rovvilt. Naturmangfoldloven § 19.
Sammendrag	<p>Spørsmål om erstatning for tap av rein til fredet rovvilt etter naturmangfoldloven § 19, jf. også forskrift om erstatning for tap og følgekostnad når tamrein blir drept eller skadet av rovvilt. Utgangspunktet er at staten yter full erstatning. Vurderingen må nødvendigvis bli skjønnsmessig, men dokumentert forekomst av rovvilt og dokumentert tap til rovdyr er viktig, jf. forskriften § 8. Lagmannsretten kom til at det var sannsynliggjort at en reineier for tre driftsår hadde lidd større tap til fredet rovvilt enn det han hadde fått erstatning for. Dokumentert rovvilt og tap til rovvilt som var relevant for vurderingen av hans tap var ikke tatt med i vedtakene. En feil i erstatningsberegningen som var foretatt av fylkesmannen for det ene året ytterligere underbygget at han ikke hadde fått full erstatning. Statens beregninger av sannsynlig tap basert på mer generell informasjon og forskning kunne ikke lede til en annen vurdering. Det kunne være forskjeller innad i fylket og i et reinbeitedistrikt. Forvaltningen hadde også i liten grad vurdert andre mulige tapsårsaker. Staten kunne derfor ikke høres med at reineieren uansett hadde fått sitt tap erstattet.</p>
Saksgang	Oslo tingrett TOSLO-2016-114456 – Borgarting lagmannsrett LB-2017-80730 (17-080730ASD-BORG/01).
Parter	Per John Aslaksen Anti (advokat Johanne Eide Joyce) mot staten v/Klima- og miljødepartementet (advokat Stein-Erik Jahr Dahl).
Forfatter	Lagdommer Pål Morten Andreassen, lagdommer Marit Bjøråneset Frogner og ekstraordinær lagdommer Dag A. Minsaas.

Innholdsfortegnelse

Borgarting lagmannsrett - Dom - LB-2017-80730

Innholdsfortegnelse

Sakens bakgrunn

Nærmere om vedtakene for driftsårene 2012/2013, 2013/2014 og 2014/2015

Den ankende part, Per John Aslaksen Anti, har i hovedtrekk anført:

Ankemotparten, Staten v/Klima- og miljødepartementet, har i hovedtrekk anført:

Lagmannsrettens vurdering

1. Innledning

2. Forekomsten av jerv og tap til jerv i de områder som har vært relevante for Antis reindrift har vært høyere enn det forvaltningen har lagt til grunn

3. Feil i erstatningsberegningen som ble foretatt av fylkesmannen for 2014/2015

4. Statens anførsel om at Anti uansett har fått erstattet sine tap

5. Sakskostnader

Saken gjelder gyldigheten av Miljødirektoratets vedtak av 31. mai 2016 for reindriftsåret 2012/2013, vedtak av 31. mai 2016 for 2013/2014 og vedtak av 7. juni 2016 for 2014/2015. Vedtakene knytter seg til klage over manglende erstatning for tap av tamrein til fredet rovvilt.

Sakens bakgrunn

Per John Aslaksen Anti er reindriftsutøver med bopel i Karasjok kommune i Finnmark. Hans siidaandel er ZJ08, tilhørende Reinbeitedistrikt 14A (Spierttagáisá). Anti er styreleder i distriktet.

En siida er i reindriftsloven § 51 definert som «en gruppe reineiere som utøver reindrift i fellesskap på bestemte arealer». Et reinbeitedistrikt er en formell organisatorisk enhet som ivaretar interessene for reineiere, siidaandeler og siidaer overfor myndigheter og andre interessegrupper, jf. også reindriftsloven § 42 flg.

Anti har sommersiida øst for Porsangerfjorden. Vintersiidaen (Assuorggebuollan) ligger lengre sør og grenser i øst til Finland. Det totale beiteområdet er opp mot 4 000 km².

Anti har beskrevet sin reindrift med utgangspunkt i at reindriftsåret regnes fra 1. april. I april starter vårflytting – flytting fra vinter- til sommerbeite. Dette tar fra én til to uker. Avstanden mellom beiteområdene er etter det opplyste ca. 10-11 mil. Flokken kommer til sommerbeite/kalvingsområdet omkring begynnelsen av mai. Mens kalvingen pågår gjetes flokken bare fra kantene, slik at simlene ikke skal bli forstyrret og skremt bort fra kalvene. Flokken er på sommerbeite frem til slutten av august når den trekker sørover mot høstbeite. I midten/mot slutten av september samles flokken for merking og slakting. Samlingen kan ta omkring ti dager. Tidlig i oktober starter brunsten, og igjen vil det kun være kantegejting. I midten av november samles reinflokk og deles i fem vintersiidaer. Etter dette – omkring 1. desember – begynner flyttingen fra høst- til vinterbeite. Distansen er ca. 6 mil. Fordi Antis reinflokk må krysse elva Karasjohka, vil det nøyaktige tidspunktet avhenge av om elva er frosset. Tidspunktet kan derfor forskyves helt frem mot jul. Flokken er etter dette på vinterbeite frem til slutten av mars. Flokken holdes mer samlet på vinterbeite og gjetes mer intenst.

Saken gjelder som nevnt erstatning for tap av rein til *fredet* rovvilt. Seniorforsker ved Nordlandsforskning, Svein Morten Eilertsen, forklarte at man regner med fire årsaker til at rein blir tapt. Det første er simlas kondisjon. Svake simler får oftere små kalver og har mindre melk, slik at kalvens mulighet til å overleve reduseres. Seniorforsker ved Norsk institutt for naturforskning, Torkild Tveraa, forklarte også at vekten på simlene hadde sammenheng med sannsynligheten for tap, og at lettere simler i større grad «kaster» eller forlater kalven. Den andre årsaken til tap er ekstremvær som for eksempel snøfall og sterk kulde i perioden rundt eller rett etter kalving som gjør at kalven fryser ihjel. Den tredje årsaken er ulykker som fall, drukning, påkjørsel osv. Ulykker er en «sekkepost» for uheldige omstendigheter. Det fjerde årsaken er rovdyr. Dette omfatter tap til fredet rovdyr som er tema i vår sak, men også til andre rovdyr som eksempelvis rødrev og havørn. Anti har også selv nevnt havørn som tapsårsak.

Enhver siidaandel plikter hvert år innen 10. april å gi melding om reindriften i siidaandelen, jf. forskrift om melding om reindrift av 28. mars 2008 nr. 309 § 2. Reindriftsmeldingen føres på særskilt skjema og sendes til fylkesmannen, jf. forskriften § 4. Driftsåret løper fra 1. april til 31. mars. I meldingen for det enkelte driftsåret oppgis det totale antall rein ved driftsårets slutt. Tallet fremkommer som et resultat av det totale antall rein etter tilgang, med fradrag for følgende hovedgrupper: rein som er slaktet, rein som er tapt til fredet rovvilt og rein som tapt av andre grunner («ikke rovvilttap»). Beregning av kalvetilgang – det vil si hvor mange kalver som fødes per simle hvert år – beregnes normalt med utgangspunkt i Finnmarksmodellen. Etter denne er maksimal andel simler med kalv i vårflokk 87,1 prosent. Anti har for de tre årene angitt en lavere kalvetilgang enn det som følger av Finnmarksmodellen. Opplysningene om rein som er slaktet og tapt er fordelt på okserein, kalv og simlerein. Under posten rovvilttap er det underposter for tap grunnet følgende rovdyr: gaupe, jerv, bjørn, ulv og kongeørn. Med unntak av ett tilfelle av rein som ble tatt av bjørn i denne treårsperioden, er det rovdirene gaupe, jerv og kongeørn som er oppgitt som tapsårsaker. Under posten «ikke rovvilttap» er det følgende underposter: trafikkdrept rein, tap på grunn av sykdom, tap på grunn av ulykke, annen kjent tapsårsak og ukjent tapsårsak (ikke rovvilt).

Meldingen danner grunnlaget for fylkesmannens behandling av krav om erstatning for rein som er drept av fredet rovvilt det foregående driftsåret. Erstatningen ytes etter satser fastsatt av Miljødirektoratet. Satsene varierer slik at det ytes høyere erstatning for tap av okse enn for simle og lavest for kalv.

Miljødirektoratet er klageinstans for fylkesmannens vedtak om erstatning for rein tapt til fredet rovvilt.

Nærmere om vedtakene for driftsårene 2012/2013, 2013/2014 og 2014/2015

I det følgende vil lagmannsretten oppsummere hovedinnholdet i vedtakene for de ulike driftsårene. Det vises også til tingrettens dom der store deler av vedtakene er gjengitt.

Driftsåret 2012/2013:

I melding om reindrift for driftsåret 2012/2013 søkte Anti om erstatning for rovvilttap på til sammen 124 dyr. Det var gjort fradrag for tap som ikke skyldtes rovvilt med 19 dyr. Av fylkesmannens vedtak 24. oktober 2013 fremgikk det at ved behandlingen av søknaden om erstatning, var «[o]pplysninger i søknaden, kunnskap om rovviltforekomster i området, samt opplysninger om drepte dyr i siidaandelen, distriktet og nærliggende områder» lagt til grunn. Selve begrunnelsen for vedtaket var svært knapp. Det ble vist til at dokumenterte tilfeller ble erstattet etter forskriften § 7. Omfanget av sannsynliggjorte skader ble vurdert ved skjønn i henhold til forskriften § 8, og at «[d]ersom erstatning ytes for sannsynliggjorte skader, skal det minst gjøres et fradrag for påregnelig tap av andre årsaker». Totalt 49 rein ble erstattet.

Anti påklaget vedtaket 20. november 2013. I klagen viste han blant annet til grenseoverskridende rovvilt og at han hadde vinterbeite ved grensen til Finland. Han viste også til at han og hans kollegaer hadde observert «veldig mye kongeørn og havørn». Når de hadde hatt så mye tidligtap av kalv, var det ørn som hadde tatt dem.

I det endelige vedtaket fra Miljødirektoratet av 31. mai 2016 er det under direktoratets vurderinger referert til at forskning viste at rovdyr ikke alene er den viktigste årsaken til lav kalvetilgang og høye tap i norsk reindrift. Videre ble det uttalt:

Forskningsanalyser viser at andelen kalv som observeres for simler i vårflokk ved merking i vårflokk ved merking i liten grad kan forklares av størrelsen på ynglebestanden av gaupe og jerv. Derimot er det en nøye sammenheng mellom slaktevektene foregående høst, klimatiske forhold om våren og andelen kalv den påfølgende sommeren og høsten. For høy tetthet og ugunstige klimatiske forhold viser seg å være langt viktigere faktorer for å forklare tap av både kalv og voksne dyr enn rovdyr. For høyt reintall i forhold til vinterbeiteressursene og ugunstige klimatiske forhold er imidlertid med på å forsterke den negative effekten av rovdyr gjennom en generell svekkelse av reinens kondisjon i løpet av vinteren.

Deretter ble det vist til rovviltforekomsten i Antis siidaandel, i den siidagruppen hans siidaandel tilhørte og i hans reinbeitedistrikt. Det ble tatt inn opplysninger om antall kadaver som var dokumentert tapt til fredet rovvilt.

Direktoratet hadde ikke konkret kunnskap om andre årsaker til Antis tap. Selv om dette ikke kunne konkretiseres, fant direktoratet det ikke tilstrekkelig sannsynliggjort at tap ut over det som var erstattet, skyldtes fredet rovvilt. Direktoratet tiltrådte fylkesmannens vurdering om at det var sannsynlighetsovervekt for at deler av Antis tap skyldtes fredet rovvilt, og at det var grunnlag for erstatte totalt 49 rein. Dette er samme antall som fylkesmannen hadde innstilt på.

Driftsåret 2013/2014:

Anti søkte dette driftsåret om erstatning for 115 rein. Fradraget for tap som ikke skyldtes fredet rovdyr var på 12 dyr. Fylkesmannens vedtak 3. november 2014 for dette året er mer utførlig enn året før, og det er tatt inn informasjon om rovdyrsituasjonen i Finnmark og i Antis reinbeitedistrikt. Etter en helhetsvurdering kom fylkesmannen til at rovdyr bare var tapsårsak til en del av de omsøkte dyrene, og totalt 25 rein ble ansett tapt til fredet rovvilt.

Anti påklaget også dette vedtaket, og begrunnelsen for klagen ble sendt per e-post 23. desember 2014. I klagen viste han til at reintallet i beiteområdet var under det fastsatte reintallet, at dyrevelferden og slaktevekten var god, og at det ikke var sykdomsforekomster eller andre kjente forhold som kunne forklare det høye tapet av dyr utover normaltapsnivå. Avslutningsvis uttalte han at manglende kadaverfunn styrket sannsynligheten for rovvilttap, at det var mye jerv i området og at jerven graver ned byttedyrene. Det var derfor «større sjanse for å gjenfinne kadaver dersom de dør av *andre* årsaker enn rovvilt».

Fylkesmannen anbefalte i sin videresending av klagen til Miljødirektoratet 9. juli 2015 at ytterligere fem kalver ble erstattet.

I Miljødirektoratets vedtak 31. mai 2016 er det i stor grad inntatt samme generelle informasjon som i vedtaket for det foregående året. Det var også tatt inn informasjon om kadaverfunn i Antis distrikt. Direktoratet fant at

det forelå sannsynlighetsovervekt for at deler av Antis tap skyldtes fredet rovvilt, men at det ikke hadde konkret kunnskap om andre årsaker til Antis tap. Deretter ble det vist til andre mulige årsaker.

Direktoratet opprettholdt tidligere vedtak, og totalt 30 rein ble erstattet. Dette inkluderte fem kalver som fylkesmannen hadde anbefalt å erstatte ved oversendelsen av klagen.

Driftsåret 2014/2015:

For dette driftsåret søkte Anti om erstatning for 128 dyr. Tap som ikke skyldtes fredet rovvilt og som det var gjort fradrag for, utgjorde 11 dyr. Fylkesmannen innstilte på å erstatte 33. Som lagmannsretten kommer tilbake til under rettens vurderinger i punkt 6, skjedde det dette året en feil i de interne beregningene som fylkesmannen gjorde.

Anti påklaget vedtaket og oversendte begrunnelse for klagen per e-post 6. desember 2015. I videresendingen av klagen 18. desember 2015 anbefalte fylkesmannen at ytterligere ei simle og tre kalver ble erstattet. Miljødirektoratets begrunnelse i vedtak av 7. juni 2016 er i hovedtrekk lik den som ble gitt i vedtakene for de to foregående årene. Det var vist til at direktoratet ikke hadde konkret kunnskap om andre årsaker til Antis tap, og at det ikke var tilstrekkelig sannsynliggjort at tap ut over det som ble erstattet, skyldtes rovvilt. Miljødirektoratet var enig med fylkesmannen i at det var grunnlag for å erstatte ytterligere fire rein. For dette driftsåret ble det derfor ytt erstatning for 37 dyr.

Per John Aslaksen Anti tok ut stevning for Oslo tingrett 7. juli 2016. Ved prosesskriv 13. januar 2017 erklærte Norske Reindriftsamers Landsforbund partshjelp til støtte for Anti. Oslo tingrett avsa 14. mars 2018 dom med slik domsslutning:

1. Staten v/Klima- og miljødepartementet frifinnes.
2. Sakskostnader tilkjennes ikke.

For nærmere detaljer vedrørende saksforholdet vises til tingrettens dom og lagmannsrettens bemerkninger nedenfor.

Per John Aslaksen Anti har anket dommen til Borgarting lagmannsrett. Ankeforhandling er holdt 2.-5. oktober 2018 i Borgarting lagmannsretts hus. Partene møtte sammen med sine prosessfullmektiger og avga forklaring. Det ble avhørt seks vitner. Av disse var tre sakkyndige vitner. Om bevisføringen for øvrig vises til rettsboken.

Den ankende part, Per John Aslaksen Anti, har i hovedtrekk anført:

Vedtakene for reindriftsårene 2012/2013, 2013/2014 og 2014/2015 er ugyldige.

Det følger av Norges folkerettslige forpliktelser at samiske reindriftsutøvere har særlig beskyttelse, og FN-konvensjonen om sosiale og politiske rettigheter (SP) artikkel 27 har forrang i norsk rett. Dette skjerper kravene til forvaltningens saksbehandling og rettsanvendelse.

Det er utbetalt for lav erstatning. Det er tale om betydelige tap for Anti, og saken har stor økonomisk betydning.

Retten skal ikke vurdere om det er sannsynliggjort at han har tapt rein til rovvilt, men om det er lagt riktig beviskrav og vurdering til grunn. Vedtakene lider av både rettsanvendelses- og saksbehandlingsfeil. Lagmannsretten kan prøve statens vurdering fullt ut. Det er ikke grunnlag for å vise tilbakeholdenhet ved prøvingen av Miljødirektoratets vurderinger slik staten gjør gjeldende.

Forvaltningen har lagt for strengt beviskrav til grunn. Slik beviskravet praktiseres, blir det umulig for Anti å oppfylle det. Bevisvurderingen er også feil. Forvaltningen utelater relevant faktagrunnlag og trekker slutninger fra generell informasjon til Antis tilfelle – uten å foreta nødvendige tilpasninger til hans situasjon. Dette er både en saksbehandlings- og rettsanvendelsesfeil, og feilen kan ha påvirket resultatets innhold.

Partene er enige om antall dyr Anti har tapt. Det overordnede spørsmålet er derfor hvor stor andel av dyrene som er tapt til fredet rovvilt. Staten oppstiller en presumsjon for at det ikke foreligger større tap enn det som følger av en gjennomsnittsbetraktning. Forvaltningen legger til grunn tapsårsaker som ikke er mulige, men også aktuelle og relevante årsaker, men da uten å vurdere rovvilt opp mot disse. Forvaltningen skulle – slik som i P-pilledom II, Rt-1992-64, vurdert hvor stor sannsynlighet det er for at rovvilt er årsaken til Antis tap sammenholdt med andre mulige årsaker. Forvaltningen kontaktet aldri Anti for utfyllende informasjon.

Forvaltningen har ikke foretatt den sannsynlighetsvurdering som følger av forskriften. Dette er en rettsanvendelsesfeil, og konsekvensen må også på dette grunnlag blir ugyldighet.

Miljødirektoratets vurdering av relevant «område» er dessuten feil. Vedtakene viser til kadaver tilhørende distrikt 14A. Lagmannsretten må bygge sin vurdering på det som fremgår av vedtakene. Kadaver fra rein som tilhører reiene i samme vintersiidagrupper er tatt med, selv om de ikke har samme vinterbeite. Kadaver som tilhører tilgrensende distrikt er ikke regnet med, noe de skulle vært fordi de dokumenterer forekomst av rovvilt, jf. forskriften § 8. Dette gjelder også for fylkesmannens vedtak, som Miljødirektoratet har bygget på. Feil vurdering av område har virket inn på vedtakenes resultat. Vesentlige forhold i sannsynlighetsvurderingen som ligger til grunn for Antis endelige erstatning bygger derfor på feil faktum.

Det er begrenset med forskningsbasert kunnskap om tap av tamrein til kongeørn i Norge, og relevant erfaringsbasert kunnskap om dette er utelatt. Dette er en saksbehandlingsfeil. Forvaltningen har utredningsplikt etter forvaltningsloven § 17. Utredningsplikten er konkretisert og forsterket i naturmangfoldloven § 8. Det følger av bestemmelsen at erfaringsbasert kunnskap skal vektlegges, og det skal fremgå hvordan kunnskapen er benyttet i beslutningen, jf. § 7.

Kravene til begrunnelse er heller ikke oppfylt, jf. forvaltningsloven § 25. Begrunnelsen mangler konkret forankring i Antis sak, og den generelle utformingen av begrunnelsen er et støtteargument for at det er begått feil. Det er en rekke forhold som er nevnt i begrunnelsen som ikke har hatt betydning for resultatet, og det er henvisninger til forskningen uten at det fremgår om det har hatt betydning for Antis sak. Det er ikke mulig for Anti å etterprøve forvaltningens vurdering. Det er ikke anført at det har skjedd forskjellsbehandling, men vedtakene er vilkårlige.

Fylkesmannens bruk av excel-formler begrenser muligheten til å få innvilget full erstatning. Bruken av et excel-regneark er ikke i seg selv i strid med forskriften, men det gjenspeiler ikke det brede vurderingstemaet som følger av § 8. For Anti medførte en forskyvningsfeil i beregningen at utgangspunktet for erstatningen ble for lav. Dette kan ha virket inn på den endelige erstatningen dette året. Fylkesmannens saksbehandling, som Miljødirektoratet igjen bygger på, er ikke i tråd med forskriften.

Selv om retten skulle komme til at det er gitt erstatning for de rein som faktisk er tatt av rovvilt, vil saksbehandlingsfeil likevel medføre at vedtakene er ugyldige. Det er ikke mulig for Anti å forstå hva myndighetene har lagt vekt på i vurderingen, og retten må sensurere denne type skjematiske saksbehandling.

For det tilfellet at staten får medhold er det ikke grunnlag for å tilkjenne sakskostnader. Staten har hatt en rekke muligheter til å rette opp sine vedtak, og saken har stor betydning for Anti og næringen.

Det er nedlagt slik påstand:

1. Miljødirektoratets vedtak for driftsårene 2012/2013, 2013/2014 og 2014/015 er ugyldige.
2. Staten erstatter Per John Aslaksen Anti og Norske Reindrifsamers Landsforbund sine sakskostnader for tingretten og lagmannsretten.

Partshjelper, **Norske Reindrifsamers Landsforbund**, har i hovedsak gjort gjeldende det samme som Per John Aslaksen Anti, men har også vist til følgende:

Det foreligger rett til full erstatning ved tap av rein til fredet rovvilt. Saksbehandlingen og rettsanvendelsen i denne saken går igjen i alle erstatningssaker. Saken har derfor betydning for reiene i hele Finnmark. Reinflokkene er livsgrunnlaget, og hver enkelt rein har økonomisk verdi. Reindrift er grunnlaget for inntekter og kultur.

Samisk reindrift har grunnlovs- og folkerettslig vern, noe som skjerper kravene til vedtak som retter seg mot samisk reindrift. Forvaltningens praksis i erstatningssakene svekker den enkelte reindrifsamers mulighet til å opprettholde kultur og næringsgrunnlag på en bærekraftig måte.

Det avgjørende for rettens vurdering er de konkrete og individuelle vurderingene på vedtakstidspunktet; staten kan ikke utfylle og reparere vedtakene nå. Direktoratet har heller ikke verken vurdert eller brukt erfaringsbasert kunnskap, blant annet om tap til kongeørn.

Norske Reindrifsamers Landsforbund har sluttet seg til påstanden fra den ankende part.

Ankemotparten, Staten v/Klima- og miljødepartementet, har i hovedtrekk anført:

Staten bestrider at Anti har hatt tap som ikke er dekket. Spørsmålet for lagmannsretten blir derfor om det er sannsynliggjort et større tap til rovvilt enn det som allerede er dekket. Antis og Norske Reindriftsamers Landsforbunds syn om at vedtakene uansett er ugyldige, kan ikke føre frem og har ingen støtte i rettspraksis.

Retten kan prøve rettsanvendelsen fullt ut. Krokann-dommen (LF-2013-41460 [skal nok være LF-2013-41160, Lovdatas anm.]) gjaldt en annen situasjon. Dommen gjaldt sauedrift, og saueforskriften har regler om normaltap. Der var det ingen alternative forklaringer på tapet. I vår sak er det annerledes; det er en rekke andre tapsalternativ slik som ulykker, drukning, andre typer rovvilt osv. Det ble for eksempel tatt ut et betydelig antall rødrev i området, og Anti har selv nevnt havørn. Klima og kondisjon på dyrene er også viktige faktorer. Lav slaktevekt på kalvene underbygger at det er dårlig kondisjon på simlene, noe som igjen øker risiko for at simlene mister og forlater kalvene mv.

Retten bør vise tilbakeholdenhet med å overprøve og fravike fagorganenes vurderinger, jf. Rt-1975-603 (Swingball). Fylkesmannen og Miljødirektoratet har særlig kunnskap og erfaringsgrunnlag innenfor området, noe som tilsier en forsiktighet ved prøvingen. Hensynet til likebehandling tilsier også en slik tilnærming.

Beviskravet som er lagt til grunn er alminnelig sannsynlighetsovervekt. Reineier må sannsynliggjøre at det er tap til fredet rovvilt. Eventuell usikkerhet om tapsårsak må derfor gå ut over reineier. Det er ikke anvendt et for strengt beviskrav. Antis utgangspunkt er at når andre tapsårsaker ikke er sannsynliggjort, er reinen tapt til fredet rovvilt. Det er feil. Forskriften oppstiller ingen presumsjon for rovvilttap. Det skal foretas en konkret vurdering slik forvaltningen har gjort i vår sak.

Sannsynlighetsberegninger ut fra antall rovdyr og predasjonstakt viser at vurderingen i hvert fall ikke er for streng. Dette underbygges også av vitneforklaringen til seniorforsker ved Norsk Institutt for naturforskning, Torkild Tveraa. Han ga uttrykk for at utbetalingen var raus.

Forskriften § 8 gir anvisning på en skjønnsmessig vurdering. Direktoratet har som veiledende norm lagt til grunn et dokumentasjonskrav på fem prosent. Dokumentasjonsgraden i Finnmark fylke og i Antis reinbeitedistrikt 14A ligger med unntak for ett år under fem prosent. Antis dokumentasjonsgrad for de tre årene som saken gjelder var gjennomsnittlig 1,7 prosent. Dette er en klar indikasjon på at Anti i hvert fall ikke har fått for lite.

Feil i excel-arket for 2014–2015 er uansett uten betydning fordi direktoratet har foretatt en selvstendig vurdering. Feilen har derfor ikke virket inn.

Skjønnsutøvelsen er forsvarlig og riktig. Forvaltningen har omfattende kunnskap om rovviltforekomster og skadedokumentasjon. Når det i vedtaket er vist til Antis område som en geografisk avgrensning, kan det ikke tolkes antitetisk. Seniorrådgiverne Hanssen og Rognes i Miljødirektoratet forklarte hvordan de brukte rovdatabasen og så hen til hele Finnmark fylke. Når det i vedtakene er nevnt andre tapsårsaker, er det eksempler. Forskriften kan ikke forsås slik at tap til andre årsaker skal konkretiseres. Uansett er det ikke krav om at det skal angis i begrunnelsen.

Det foreligger ikke saksbehandlingsfeil som kan gi grunnlag for ugyldighet. Kravet til utredning i forvaltningsloven § 17 er oppfylt. Når det vises til «erfaringsbasert kunnskap», må det skilles mellom «kunnskap» og antagelser. Den ankende part har ikke konkretisert hva som mangler. Det er ingen dokumentasjon for at det foreligger noen slik kunnskap som er relevant og ikke kjent for forvaltningen. Fylkesmannen i Finnmark er godt kjent med lokale forhold, og reineierne må også selv viderefremme det de mener er relevant. Uansett er det ikke grunn til at en eventuell feil kan ha virket bestemmende for vedtakets innhold, jf. forvaltningsloven § 41. Saksbehandlingsfeil har dessuten mindre betydning i saker med full domstolsprøvelse. Retten kan foreta en full prøving av de materielle spørsmål, og dersom Anti uansett har fått full erstatning, er det ikke grunnlag for ugyldighet.

Kravene til begrunnelse i forvaltningsloven § 24 og § 25 er også oppfylt. Under enhver omstendighet er det heller ikke på dette punkt grunn til å regne med at en eventuell feil kan ha virket bestemmende for vedtakets innhold, jf. forvaltningsloven § 41.

Den europeiske menneskerettskonvensjon tilleggsprotokoll 1 art. 1 og SP artikkel 27 innebærer ikke at det gjelder noe skjerpet krav til utredning, saksbehandling og begrunnelse. Det er ikke noe som kan tilsi at disse rettskildene er relevante i vår sak.

Det er nedlagt slik påstand:

1. Anken forkastes.
2. Staten v/Klima- og miljødepartementet tilkjennes sakskostnader for tingretten og lagmannsretten.

Lagmannsrettens vurdering

1. Innledning

Det rettslige utgangspunktet er at staten yter full erstatning for tap og følgekostnader når husdyr og tamrein blir drept eller skadet av rovvilt, jf. naturmangfoldloven § 19.

Forskrift om erstatning for tap og følgekostnad når tamrein blir drept eller skadet av rovvilt av 4. mai 2001 nr. 468 har regler for erstatningsutmålingen. De aktuelle bestemmelsene har slik ordlyd:

§ 7. Undersøkelse som konstaterer rovvilttap

Det skal ytes erstatning når tamrein er gjenfunnet og undersøkelse foretatt av Statens naturoppsyn, eller den departementet bestemmer, viser en sannsynlighetsovervekt for at dyret er drept eller skadet av rovvilt.

§ 8. Øvrige omstendigheter som tilsier rovvilttap

Det skal ytes erstatning også i øvrige tilfeller der omstendighetene tilsier at tamrein er tapt som følge av rovvilt.

Forhold som enkeltvis eller i sammenheng kan bidra til å sannsynliggjøre tap er blant annet:

- a. At tamrein er tapt i et område der det er dokumentert forekomst av rovvilt.
- b. At tamrein er tapt i et område eller på et tidspunkt som kan knyttes opp mot tilfeller der undersøkelse i samsvar med § 7 har påvist rovvilttap.
- c. At tamrein er tapt i en driftsenhet der undersøkelse i samsvar med § 7 i ett eller flere foregående år har påvist rovvilttap.

§ 9. Fradrag for annet tap

Dersom erstatning ytes i medhold av § 8, skal det minst gjøres fradrag for påregnelige tap av andre årsaker. Opplysninger om slike forhold skal oppgis i søknad.

Det er bare en mindre andel av det antall rein som det ytes erstatning for som dekkes etter § 7 – dokumentert tap. Det er uomtvistet at det er vanskelig å gjenfinne kadaver som gjør det mulig å dokumentere at det er sannsynlighetsovervekt for at dyret er drept eller skadet av rovvilt. I de aller fleste tilfeller utbetales derfor erstatningen etter § 8. Oppstillingen i § 8 andre ledd bokstav a-c er ikke uttømmende, men den angir de momenter som kan, og skal, benyttes i skjønnsvurderingen. Det er forhold som kan bidra til å sannsynliggjøre at rein er tapt til rovvilt. Vurderingen må nødvendigvis bli skjønnsmessig, men dokumentert forekomst av rovvilt og dokumentert rovvilttap vil være svært viktig.

I brev av 24. august 2006 har Direktoratet for naturforvaltning (nå Miljødirektoratet) kommentert hvordan erstatningsforskriften skal forstås. Det er blant annet lagt til grunn at minimum fem prosent dokumentasjon for rovvilttap bør være en veiledende norm i alle reinbeiteområder.

Etter naturmangfoldloven § 8 første ledd skal offentlige beslutninger som berører naturmangfoldet «så langt det er rimelig bygge på vitenskapelig kunnskap» om blant annet arters bestandssituasjon mv. I bestemmelsens andre ledd heter det at myndighetene også skal «legge vekt på kunnskap som er basert på generasjoners erfaring gjennom bruk av og samspill med naturen, herunder slik samisk bruk, og som kan bidra til bærekraftig bruk og vern av naturmangfoldet». Prinsippene i § 8 skal legges til grunn som retningslinjer ved utøving av offentlig myndighet, og vurderingen skal fremgå av beslutningen, jf. naturmangfoldloven § 7.

Lagmannsretten har full prøvelsesrett. Staten har anført at det bør utvises tilbakeholdenhet med å fravike fagorganets avgjørelse og vurderinger, og at både fylkesmannen og Miljødirektoratet besitter særlig kunnskap og har et betydelig erfaringsgrunnlag. Det er vist til Rt-1975-603 (Swingballdommen). Dommen gjaldt avslag på søknad om patent. I den saken tilsa Patentstyrets «spesielle sakkunnskap og det brede erfaringsgrunnlag» en tilbakeholdenhet. Slike hensyn gjør seg ikke gjeldende i vår sak. Saken er godt opplyst, og lagmannsretten har tilstrekkelig grunnlag for å overprøve forvaltningens vurdering.

I praksis er det ikke mulig å fastslå med sikkerhet det nøyaktige antallet rein som er tapt til fredet rovvilt. Det må foretas et skjønnsmessig anslag. Lovens utgangspunkt er imidlertid at den enkelte reieneier har krav på full erstatning. Hver enkelt rein har økonomisk verdi. Reindriften har også fundamental betydning i den samiske kultur som er vernet i Grunnloven § 108 og i internasjonale konvensjoner, herunder FN-konvensjonen om sosiale og politiske rettigheter (SP) artikkel 27, jf. også naturmangfoldloven § 1. Retten til erstatning ved tap av rein til rovvilt som er fredet blir derfor svært viktig for den enkelte reieneier. For lagmannsretten blir spørsmålet om Anti har hatt et større tap til fredet rovvilt enn det forvaltningen har lagt til grunn og erstattet. Anti har bevisbyrden, og beviskravet er alminnelig sannsynlighetsovervekt.

Antis totale tap av rein er ikke bestridt – det utgjør 143 dyr for driftsåret 2012/2013, 127 for 2013/2014 og 139 for 2014/2015. Uenigheten mellom partene er knyttet til fordeling av tapene på henholdsvis fredede rovdyr og andre årsaker.

Etter en helhetlig vurdering har lagmannsretten kommet til at Anti mest sannsynlig har hatt et større tap til fredet rovvilt enn det han har fått erstattet. Lagmannsretten bygger for det første på at forekomsten av jerv og tap som følge av jerv, jf. forskriften § 8 bokstav a og b, har vært høyere i områder som er relevante for Anti enn det forvaltningen har lagt til grunn (punkt 2). For det andre har feil i forvaltningens bruk av regneark medført at beregningen av antall rein som var tapt til rovvilt i driftsåret 2014/2015 er blitt for lav (punkt 3). Staten har anført at Anti uansett har fått full erstatning for de rein som er tapt til fredet rovvilt. Lagmannsretten er ikke enig i dette (punkt 4).

2. Forekomsten av jerv og tap til jerv i de områder som har vært relevante for Antis reindrift har vært høyere enn det forvaltningen har lagt til grunn

For to av årene har Anti dokumentert rovvilttap som har blitt erstattet etter forskriften § 7. Den erstatningsutmåling som partene er uenige om, beror utelukkende på anvendelsen av forskriften § 8. Forekomst av rovvilt og kadaverfunn i områder som er relevante for Antis reindrift står sentralt. Dette er «omstendigheter» som etter forskriften kan tilsi rovvilttap.

Reinbeitedistrikt 14A har vinterbeite i fem siidaer. Dette dekker et betydelig område, og Anti har vinterbeite helt sør (Assuoroggebuollan). Det grenser i øst mot Finland og i vest mot en av siidaene i reinbeitedistrikt 13. Enkelte av siidaene i samme distrikt som hans er lengre unna hans vinterbeite enn enkelte av siidaene som tilhører distrikt 13. Mindre enn 8 km fra Antis vinterbeite – i nabosiidaen tilhørende distrikt 13 – er det påvist hilokalitet for jerv (Galmmat). Her er det også dokumentert store tap av rein til jerv i de tre driftsårene. Anti forklarte at dette er et fjellområde med steinur, der det også er lettere å gjenfinne kadaver og oppdage jervespor.

Det er fremlagt utskrifter av kart fra Rovbase som viser dokumenterte tap av rein til fredet rovvilt. Rovbase er utarbeidet av Miljødirektoratet og gir informasjon om blant annet rovdyr og erstatning for tap av rein til rovdyr. Ut fra det Anti forklarte om tap av rein på vinterbeite, legger lagmannsretten til grunn at det særlig er jerv som er aktuelt som rovdyr for hans rein. Bevisførselen for lagmannsretten har på dette punkt vært knyttet til tap til jerv. I det følgende vil derfor lagmannsretten gå nærmere inn på jerv som rovdyr mens reinen er på vinterbeite. Lagmannsretten går over til å vurdere hvilke kadaver forvaltningen har hensyntatt i sin tapsvurdering og om forvaltningen har utelatt å bygge på funn av kadaver som er relevante for Antis reindrift.

I vedtakene er det i generelle vendinger vist til «opplysninger gitt i søknaden, kunnskap om rovviltforekomst i området, samt opplysninger om drepte dyr i siidaandelen, distriktet og nærliggende områder». Vitnene fra Miljødirektoratet, seniorrådgiver Susanne Kristin Hanssen forklarte at de vurderte kadaver innenfor et større område, og ifølge Lise Rognes, vurderte de kadaver innenfor hele fylket. Verken av vedtakene eller av de to forklaringene kan det utledes hva dette konkret innebærer for forekomsten av rovvilt og kadaver. Lagmannsrettens vurdering må ta utgangspunkt i den delen av vedtakene hvor det er angitt antall kadaver som er lagt til grunn ved den konkrete tapsvurderingen i Antis tilfelle.

For 2012/2013 fremgår det av Rovbasekartet for distrikt 14A at av 120 undersøkte kadaver, er 44 dokumentert tapt til fredet rovvilt og erstattet etter forskriften § 7. I vedtaket fra Miljødirektoratet 31 mai 2016 fremgår det samme antallet dokumenterte tapte rein, og at «dette legges til grunn i klagebehandlingen». I Rovbasekartet for distrikt 14A er 11 rein dokumentert drept av jerv. Ut fra kartet som er fremlagt for lagmannsretten, er ingen av disse funnet der Anti har sitt vinterbeite sør for Karasjohka. Bevisførselen og andre Rovbasekart har imidlertid vist kadaver som er dokumentert drept av jerv på vinteren både i – og i nærheten av – Antis vinterbeite som ikke er medregnet i antallet på 11 som er dokumentert drept av jerv. Det

er blant annet to rein som er dokumenterte drept av jerv i Antis vinterbeiteområde henholdsvis 14. og 20. februar 2013. I tillegg er det vist til at det er tre dokumenterte kadaverfunn ved Galmmat.

For reindriftsåret 2013/2014 viser kartet i Rovbase for distrikt 14A at det var totalt 64 registrerte kadaverundersøkelser. Av disse var 29 dokumentert drept og erstattet etter forskriften § 7. Det er samme antall som det er vist til i vedtaket fra Miljødirektoratet 31. mai 2016. Av Rovbasekartet fremgår det at ni av de totalt 29 er dokumentert drept av jerv. Det er ikke dokumentert kadaver drept av jerv der Antis flokk er på vinterbeite. Kart fra Rovbase viser imidlertid at det vest for Antis beiteområde i distrikt 13 – ved Galmmat – er dokumentert 15 kadaver drept av jerv i perioden januar til mars 2014. Dette er, som nevnt ovenfor, et område med påvist hilokalitet og store tap til jerv. I tillegg er det ytterligere tre rein som 25. mars 2014 er dokumentert drept nord for Antis vinterbeite. Anti har forklart at de også er relevante for vurderingen på bakgrunn av hvor hans flokk er på dette tidspunktet. Dette er dokumenterte kadaver som er relevante for tapsberegningen og som ikke fremgår av vedtaket.

For reindriftsåret 2014/2015 fremgår det av kartet i Rovbase at 59 kadaver i reinbeitedistrikt 14A er undersøkt. Av disse er 19 dokumentert tapt til fredet rovvilt. Det samme antallet fremgår av Miljødirektoratets vedtak 7. juni 2016. Av kartet i Rovbase fremgår at tre er dokumentert tatt av jerv. Heller ikke for dette året er det vist til at det er dokumentert kadaver i Antis vinterbeiteområde. Det er imidlertid dokumentert 22 kadaver ved Galmmat i perioden februar til mars 2015 som ikke fremgår av vedtaket.

Bevisførselen har dermed vist at dokumenterte kadaver som det er vist til i vedtaket, tilhører reinbeitedistrikt 14A. Kadaver som tilhører distrikt 13, men som geografisk og tidsmessig er relevante i vurderingen av Antis tap av rein på vinterbeite, er ikke tatt med i vedtaket. Lagmannsretten er enig med Anti i at dette er dokumentert rovvilt og rovvilttap etter forskriften § 8 som får betydning for hvor mange rein han har tapt til fredet rovvilt. Så langt er lagmannsrettens konklusjon at Anti har sannsynliggjort at han har tapt et høyere antall rein til jerv enn det han har fått erstattet.

3. Feil i erstatningsberegningen som ble foretatt av fylkesmannen for 2014/2015

Miljødirektoratets vedtak bygger som nevnt på fylkesmannens. For å komme frem til antall rein som skal erstattes, benytter fylkesmannen en formel som arbeidsverktøy i saksbehandlingen. Formelen inngår i et excel-ark, slik at regnestykket gir et antall dyr. I formelen inngår antall rein, en rovviltfaktor som sier noe om hvor utsatt reiene er for tap til rovvilt og et justeringstall som tar utgangspunkt i dokumentasjonsgraden (som det er angitt at bør være fem prosent). Rovviltfaktoren som benyttes blir derfor viktig.

Etter en avrunding ga formelen følgende tall for de tre driftsårene: 32 for 2012/2013 (Anti søkte om erstatning for 124 og fikk erstatning for 49 rein), 20 for 2013/2014 (Anti søkte om 115 og fikk for 30) og 17 for 2014/2015 (Anti søkte om 128 og fikk erstattet for 37). For 2014/2015 skjedde det imidlertid en feil ved at det ble benyttet en lavere rovviltfaktor enn den fylkesmannen mente skulle vært benyttet. Den høyere og «riktige» faktoren ville gitt en differanse på seks rein i Antis favør (avrundet faktor ville vært 23).

Staten har pekt på at fylkesmannen i klagerunden gjorde en justering slik at ytterligere fire dyr ble erstattet. I tilknytning til dette har staten anført at fylkesmannen så at erstatningen var for lav, og at feilen derfor er uten betydning. Lagmannsretten er ikke enig i dette. Også for 2013/2014 foretok fylkesmannen en oppjustering av tapstallet. På bakgrunn av vitneførselen kan det ikke legges til grunn at feilen ble oppdaget hos fylkesmannen. Etter lagmannsrettens syn forplantet feilen seg i fylkesmannens endelige vurdering av Antis tap.

På bakgrunn av vitneforklaringene må det legges til grunn at Miljødirektoratet ikke var kjent med at det ble benyttet et slikt regneark og formel. Lagmannsretten anser det likevel som sannsynlig at feilen også har innvirket på Miljødirektoratets vedtak. Det vises her til at Miljødirektoratet etter klagebehandlingen, for alle de tre driftsårene som saken gjelder, har kommet til samme resultat som i fylkesmannens innstilling. Det må legges til grunn at fylkesmannens vedtak vil ha betydning for utfallet av klagebehandlingen.

Lagmannsrettens konklusjon er at feilen ytterligere underbygger at Anti ikke har fått full erstatning for driftsåret 2014/2015.

4. Statens anførsel om at Anti uansett har fått erstattet sine tap

Fra statens side er det anført at Anti uansett har fått erstattet sine tap. Staten har for lagmannsretten fremlagt en alternativ beregning som bygger på tall og forskning om forekomst av fredet rovvilt i reinbeitedistrikt 14A. Det er vist til hvor stor andel av bestanden av jerv og gaupe som oppdages gjennom registrering. Under henvisning til forskning omkring predasjonstakt for de aktuelle rovdyrartene, er det grovestimert hvor mange rein det er sannsynlig at kan ha blitt tatt av fredet rovvilt innen reinbeitedistrikt 14A. I statens regnestykke er det tatt høyde for rovvilt som ikke er oppdaget.

Ut fra en slik modell og beregningsmåte vil et grovestimert tap for 2012/2013 gi et tap på 640 rein. Dersom det tas utgangspunkt i krav om en dokumentasjonsgrad på fem prosent, og at det for dette året var 44 dokumenterte rovvilttap, skulle det totale tapet som skulle erstattes for reinbeitedistrikt 14A vært 880 dyr. Dette året ble det ytt erstatning for 997 dyr. Dokumentasjonsgraden for reineiere i distrikt 14A var dermed på 4,4 prosent av erstattet tap.

For 2013/2014 vil et grovestimert tap etter samme metode gi et totalt tap på 524 rein. Ut fra et krav om at fem prosent skal være dokumentert – og at det for dette året var 29 dokumenterte rovvilttap – skulle det totale tapet som ble erstattet vært 580 dyr. Dette året ble til sammen 903 dyr erstattet, noe som tilsvarer en dokumentasjonsgrad for reineiere i distrikt 14A på 3,2 prosent.

Tilsvarende ville det grovestimerte tapet for 2014/2015 med en slik modell vært 774. Det var 19 dokumenterte rovvilttap, slik at en dekning på fem prosent ville gitt 380 dyr. Faktisk erstatning ble ytt for 782 rein. Dette ga en dokumentasjonsgrad for reineiere i distrikt 14A på 2,4 prosent.

I henhold til tingrettens dom og forklaringen fra Jørgen Remmen fra fylkesmannen i Finnmark, var dokumentasjonsgraden for Finnmark over fem prosent av erstattet tap for 2012/2013, rundt 4,5 prosent for 2013/2014 og rundt 3,5-3,7 prosent for 2014/2015. Til sammenlikning var Antis dokumentasjonsgrad 2 prosent av erstattet tap for 2012/2013 (1 av 49), 0 prosent for 2013/2014 (ingen dokumenterte, men 30 ble erstattet) og 2,7 prosent for 2014/2015 (1 av 37).

Estimatene ovenfor gir i utgangspunktet støtte til statens syn. Kunnskap om hvilke rovdyr som er aktuelle i området, herunder ikke-fredet rovvilt og predasjonstakt for de mest aktuelle rovdyrartene sammenholdt med antall rein som er dokumentert drept av fredet rovvilt, er en indikasjon på at det for reinbeitedistrikt 14A synes å være gitt full erstatning. Dette er likevel ikke tilstrekkelig til å fastslå at Anti har fått sitt tap erstattet. Det kan være forskjeller i fylket og innad i reinbeitedistriktet.

Betydningen av lav dokumentasjonsgrad, slik staten har påpekt, kan ikke være avgjørende. Terreng og mulighet for å gjenfinne kadaver må også trekkes inn. Anti forklarte at hans vinterbeite er i et skogsområde, slik at det er vanskelig å gjenfinne kadaver, noe som igjen vil påvirke dokumentasjonsgraden. Styremedlem i Norske Reindriftsamers Landsforbund, Inge Even Danielsen, forklarte også at i hvilken grad det var mulig å dokumentere tap til rovvilt, varierte fra et område til et annet.

Etter lagmannsrettens vurdering må statens alternative beregning tillegges begrenset vekt. Beregningen bygger på generelle faktorer som gjelder et større område. Selv om det i praksis kan være utfordrende for forvaltningen å foreta individuelle vurderinger av det sannsynlige tap, bygger erstatningsordningen på at hver enkelt reineier har rett til få sitt tap erstattet. Det innebærer at antall rein som er savnet i Antis flokk er relevant. I Antis tilfelle har forvaltningen unnlatt å ta i betraktning rovdyr som har vært relevante for hans reindrift (jf. punkt 2 ovenfor).

Forvaltningen har på sin side, ved vurderingen av antall rein som er tapt til rovvilt, i liten utstrekning vurdert om andre mulige årsaker kan forklare Antis tap. I vedtakene er det riktignok på generelt grunnlag pekt på andre mulige årsaker som drukning, sykdom, snøskred og trafikk. I Antis tilfelle er verken snøskred eller trafikk aktuelle årsaker. Det er heller ikke godtgjort at rein har gått tapt ved drukning eller sykdom.

Lagmannsrettens konklusjon er at staten ikke kan høres med at Anti uansett har fått erstattet sine tap. Vedtakene er etter dette ugyldige.

Etter dette går lagmannsretten ikke inn på de øvrige grunnlag for ugyldighet som er anført av Anti og Norske Reindriftsamers Landsforbund.

5. Sakskostnader

Anken har ført frem. Etter hovedregelen i tvisteloven § 20-2 første og andre ledd har Anti og Norske Reindriftsamers Landsforbund, som har vunnet saken, krav på full erstatning for sine sakskostnader. Det er

etter lagmannsrettens vurdering ikke tungtveiende grunner som gjør det rimelig helt eller delvis å fritta staten for erstatningsansvar etter tvisteloven § 20-2 tredje ledd.

Advokatene Joyce og Lundgaard har krevd erstattet sakskostnader for lagmannsretten med til sammen 351 338 kroner. Salæret utgjør 270 050 kroner. Det er opplyst at ankende part og partshjelper har fradragsrett for merverdiavgift, og det er derfor ikke krevd. Det er ikke fremsatt bemerkninger til kravet, som legges til grunn ved kostnadsavgjørelsen, jf. tvisteloven § 20-5 første ledd.

Lagmannsretten skal også legge sitt resultat til grunn ved avgjørelsen av krav på sakskostnader for tingretten, jf. tvisteloven § 20-9 andre ledd. Det er krevd dekket sakskostnader for tingretten med 538 705 kroner.

Dommen er ikke avsagt innen lovens frist på fire uker, jf. tvisteloven § 19-4 femte ledd. Dette skyldes dels at saken har vært arbeidskrevende og dels andre gjøremål. Partene er orientert om dette på e-post.

Dommen er enstemmig.

Domsslutning

- 1. Miljødirektoratets vedtak for driftsårene 2012/2013, 2013/2014 og 2014/015 er ugyldige.*
- 2. I sakskostnader betaler staten ved Klima- og miljødepartementet til Per John Aslaksen Anti og Norske Reindrifsamers Landsforbund 538 705 – femhundreogtrettiåttetusensjuhundreogfem – kroner for tingretten og 351 338 – trehundreogfemtientusentrehundreogtrettiåtte – kroner for lagmannsretten innen to uker etter at dommen er forkynt.*

